

**BORBÉLY-PECZE TIBOR BORS – FAZAKAS IDA
– JUHÁSZ ÁGNES**

Pályabolyongások

Pályaorientációról a *Szakképzés 4.0* stratégia kapcsán¹

ÉRTELMEZÉSEK, VITÁK

A pályaorientációs/pályaválasztási (életpálya-tanácsadási) szakpolitika keretei folyamatosan alakulnak. Régi-új szakterületről van szó, amelynek százéves hagyományai és intézményi keretei vannak Magyarországon. A kezdetektől az iskolarendszer és a munkahelyek között helyezkedett el, mondanivalójában azonban sokat változott. A valamikori iskolázatlan és írástudatlan, városba áramló volt agrármunkaerő elhelyezésétől és kezdetleges tesztelésétől mára eljutottunk a fiatalok pályaedukációjáig és a felnőttek folyamatos pályakonstruálásának támogatásáig. A pályaorientáció segíthet abban, hogy az egyszeri pályaválasztást felváltó pályacirkálás ne váljon „pályabolyongássá”.

Napjainkban – a mennyiségi és minőségi munkaerőhiány és a szakképzés ezzel összefüggésben megkezdődött átalakítása

következtében – a korábbinál nagyobb figyelem és anyagi forrás fordítódik a pályaorientációra.

Összefoglalásunk aktualitását a *Szakképzés 4.0* stratégia² megjelenése szolgáltatja. Azonban az életút-támogató pályaorientáció, azaz a lifelong guidance (LLG) messze túlmutat a szakképzésen: olyan pedagógiai tevékenységrendszer, professzió, amely a polgár életútját támogatva, a fejlődéslelektan szabályszerűségei alapján ágazatközi rendszerré (cross-sectoral, cross-policy) szervezve fejti ki valós hatását.³

A munkaerőhiány⁴ és a pályaorientáció közötti kapcsolat sem olyan egyértelmű, mint amilyennek első ránézésre tűnik. A ma Magyarországon mért 80 ezer fős munkaerőhiány közel fele a rossz munkakörülményeket, rossz fizetéseket nyújtó iparágakban keletkezik⁵ – ezt a hiányt

¹ A szerzők a Magyar Pedagógiai Társaság Pályaorientációs Szakosztálya tematikus ülésének megállapításai alapján készítették a szöveget.

² *ITM Szakképzés 4.0* – a szakképzés és felnőttképzés megújításának középtávú szakmapolitikai stratégiája, a szakképzési rendszer válasza a negyedik ipari forradalom kihívásaira. Letöltés: <https://www.nive.hu/Downloads/Hirek/DL.php?f=szakképzés-4.0.pdf> (2019. 10. 01.); ill. az annak elfogadásáról szóló 1168/2019. (III. 28.) Korm. határozat.

³ Borbély-Pecze Tibor Bors (2016): Szakképzés és pályaorientáció – tévutak és lehetőségek. *Educatio*, 2016/1. sz., 59–69. Letöltés: <http://www.edu-online.eu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor/2490> (2019. 10. 01.)

⁴ A munkaerőhiány fogalmi kereteit segít megérteni a *Munkaerőpiaci Tükör* sorozat 2016-ról szóló darabja, amelynek témája: a munkaerőhiány. Forrás: Fazekas Károly és Köllő János (szerk., 2017): *Munkaerőpiaci Tükör*, 2016. MTA KTKI, Budapest. Letöltés: <http://econ.core.hu/kiadvany/mt.html> (2019. 10. 01.)

⁵ A hivatkozott kiadvány szerint „az átlagosnál gyakrabban fordulnak elő üres munkahelyek az építőiparban, ezek aránya pedig az építőipar mellett a szolgáltatásokban tekinthető magasnak. Kihasztnalatlan kapacitásokról legnagyobb arányban a kereskedelmi cégek számolnak be, a képzett munkaerő hiánya miatt fellépő kapacitáskihasználatlanság mértéke pedig az iparban és a kereskedelemben a legmagasabb.”

nem lehet tájékoztatással, orientációval, szakképzéssel mérsékelni.⁶ Pályaorientációs szempontból azt is fontos leszögezni, hogy „a feszes, alacsony munkanélküliséggel rendelkező munkapiacoknak örülünk, ugyanakkor ezek jó eséllyel a gyors elhelyezkedéssel az egyén pályaalakulása ellen hatnak. Azaz csökkenthetik az egyéni jóllétet”.⁷

A hazai közvéleményben – ideértve a tanítókat, tanárokat, osztályfőnököket vélekedését is – korszerűtlen, hiányos elképzelések élnek a pályaorientációról. Mivel a gyerekekkel a szülők mellett az óvodapedagógusok, a tanítókat, a tanárokat töltik el a legtöbb időt, szerepük, felkészítésük, árnyalt gondolkodásuk meghatározó.

Miközben az iskolákat bombázzák a kampányszerű pályaorientációs tevékenységekkel – üzemlátogatások, pályaválasztási kiállítások, a szakmunkák népszerűsítésére bevetett, VR-eszközökkel felszerelt országjáró kamionok, „Szakmák éjszakája” stb.; ennek problematikus voltára a *Szakképzés 4.0* stratégia is felhívja a figyelmet –, nem alakul ki az a közös megértés, amely a pályafelkészítést a napi pedagógiai munka részeként értelmezné az egyetlen pályaválasztó döntés segítésének túlértékelése helyett. Ahogyan lehet bármilyen szaktárgyból/műveltségterületből is gyenge érdemjegyet szerezni, de ez nem azonos az iskola befejezésekor adott értékeléssel, a pályaválasztás sem múlhat egyetlen szereplésen, teszteredményen, mérésen.

A félreértelmezések, bizonytalanságok, hibás megközelítések hatására szakmai

körökben megjelent az az igény, hogy áttekintsük a pályaorientáció hazai megközelítését, és vessük össze a nemzetközi tendenciákkal, a pályaorientációs szakma álláspontjával. Egy ilyen áttekintés *sorvezető, hivatkozási alap lehet akkor, amikor valamilyen elképzelést értékelünk, egy megfogalmazással, intézkedéssel szemben – vagy amellet – szakmai érveket szeretnénk felsorakoztatni.*

Az MPT Pályaorientációs Szakosztálya ennek az igénynek a kielégítésére megvizsgálta a most megjelent, a szakképzés küszöbön álló átalakítását előrevetítő *Szakképzés 4.0* stratégia pályaorientációs elemeit. Ezt az áttekintést a fentiekben túl indokolja, hogy

a pályaorientációval kapcsolatos, illetve a pályaorientációs vonatkozású elképzelések, tervek, megfogalmazások fontos szerepet töltenek be a stratégiában, emellett a vizsgált megközelítések *a pályaorientáció többi hazai megjelenési pontján is hasonlóan fogalmazódnak meg. Megállapításaink így a stratégiától függetlenül is alkalmasak az általunk támogatott szakmai álláspont alátámasztására.*

NEMZETKÖZI TENDENCIÁK

A mai nemzetközi tendenciák zavarba ejtőek.

Nincs konszenzus abban, hogy milyen szakmákra, szakmaterületekre lesz igény a közeli és a távolabbi jövőben. Egyfelől minden országban nő az igény a

⁶ Ezzel a kérdéskörrel részletesen foglalkoztunk *Munkaerőhiány és kínálati többlet azonos szakképesítéssel rendelkezők körében: a szakképzés lehetőségei* c. tanulmányunkban (szerzők: Juhász Ágnes – Juhász Judit – Borbély-Pecze Tibor Bors, Pantha Rhei Bt., 2009).

⁷ Borbély-Pecze Tibor Bors (2001): Pályaorientáció egy befogadó társadalomért. Luxusszolgáltatás-e a pályatanácsadás az átmeneti társadalmakban? *Munkaügyi Szemle Online*, 2019. Letöltés: <http://www.munkaugyiszemle.hu/luxusszolgáltatás-e-palyatanacsadas> (2019. 10. 01.)

STEM⁸ szakmákra, magyarul az MTMI-készségekre (matematika, természettudományos, műszaki és informatikai), és ez megjelenik a pályaorientációra ható üzleti és – ebből eredően – politikai nyomás formájában is. Ugyanakkor számos humán szakterületen is át kell gondolni a munkaerő-utánpótlás kérdéseit, pl. a demográfiai öregedés folytán (pl. egészségügyi dolgozók, idősellátás, pedagógusok). Így a demográfiai szempontból hazánknál kiegyensúlyozottabb államokban (pl. Németország, Ausztria) is napi közéleti és szakmai viták tárgya a reál vs. humán, termelő vs. szolgáltató ágazatok egyensúlyának kialakítása. Számos országban készítenek munkaerő-piaci előrejelzéseket, de amíg ezek munkakínálati (demográfiai) oldala nagyjából meghatározható, addig a munkaerő-keresleti oldal mindig a gazdasági konjunktúráktól és dekonjunktúráktól függ.⁹

Ennek a problémának a pályaorientációs jelentőségét csökkenti, hogy a jól megalapozott életpálya-előkészítés, angolul a *career education* nem a „jó pályaválasztási döntésre” mint egyedi feladatra, hanem az életpálya-rugalmasságra (*career resilience*) helyezi a hangsúlyt. Ilyen típusú curriculumokat és tanárképzést építenek a finnnek, dánok, norvégok, osztrákok, dél-koreaiak és a régióban erre törekszik Lengyelország, Csehország és Szlovákia.

A pályafejlesztési rendszerek kialakításánál az alábbi kulcsszempontok érvényesülnek:

- *Koordinált életpálya-támogató állampolgári rendszert kell kiépíteni.* Egy jól működő

dő rendszerben egyetlen szolgáltatási pontban be lehet lépni, és az állam/önkormányzat feladata, hogy az állampolgár köré támogató/integráló erőforrásokat szervezzen (l. finn Ohjaamo¹⁰ rendszer). A támogató rendszer elengedhetetlen, de önmagában nem elégséges eleme a döntéseket segítő *képzési és pálya-információs rendszer*.

- *A pályatanácsadás, pályaorientáció területei:*
 - fiatalok oktatása,
 - felnőttkori pálya/karrier-tanácsadás,
 - rehabilitációs és reintegrációs tanácsadás.
- A fiatalkori pályaorientáció (*career education*) a felnőttkori pályafutás-vezetés alapja. A *fiatalok pályafutás-vezetése történeti felkészítése pedagógiai folyamat*. Bár felnőttkorban a tanácsadás meghatározott élethelyzetekhez, életeseményekhez kötődik, az önismeret és pályaismeret

fejlesztésére ekkor is folyamatosan szükség van.

- Az egyén pályafutását nem egyetlen nagy pályaválasztási esemény határozza meg, hanem *döntési pontok sokasága*.
- Mérték lehet, csak nem mindig érdemes, mert *az egyedifejlődés pályalélektani és fejlődéslelektani szabályszerűségei* megszabják azokat a kereteket, amelyben a személyiség megismerhető és értékelhető.
- A humán befektetés mértéke és a beruházás „koraisága”, tehát az, hogy egy társadalom kisgyermekkorban sok erőforrást rendel a nevelésre-oktatásra, befolyásolja a megtérülést (termelékenység, élettartam, egészség, gazdaságsszerkezet);¹¹ *a pályaorientációs szolgáltatások*

a pályaorientációra ható üzleti, és – ebből eredően – politikai nyomás

⁸ *Science, Technology, Engineering, Mathematics.*

⁹ Borbély-Pecz Tibor Bors (2016): A tervezhetetlen pályafutás. *Opus et Educatio*, 3. 4. sz., 432–438. Letöltés: <http://opuseteducatio.hu/index.php/opusHU/article/view/40/26> (2019. 10. 01.)

¹⁰ Forrás: <https://ohjaamot.fi/etusivu> (2019. 10. 01.)

¹¹ Borbély-Pecz Tibor Bors (2019): Pályafejlesztés és közpolitika kilencedik világszimpózium. *Munkaügyi Szemle Online*, 2019/június. Letöltés: <https://drive.google.com/file/d/1BYOd7JkVbZiM6-DgXVxeOdIs8Cmb4E/view> (2019. 10. 01.)

*gazdasági, társadalmi megtérülését mérni érdemes.*¹²

HAZAI HELYZET

A pályaeorientáció hazánkban – a nemzetközi törekvésekkel ellentétben – nem szektorokon átnyúló szakpolitikai terület. Nincs átfogó pályaeorientációs stratégia, koordináló szerv, szakmai tanácsadó fórum, nem készült átfogó elemzés a kapacitásokról, sőt, nem készült pályaeorientációs jogszabály sem, pedig a szabályozást már a 2011-es szakképzési törvény előírta a kormány számára.

Jelenleg a hazai szabályozásban a *pályaeorientáció, karriertámogatás megjelenésének legfontosabb területei a következők:*

- köznevelés: NAT-tervezetek és jelenleg kidolgozás alatt álló NAT, kerettantervek;
- vonatkozó GINOP, EFOP projektek a 2014–2021-es időszakra, s ezek várható folytatása a 2021–2027-es közösségi programozási időszakban;¹³
- szakképzés: az ITM *Szakképzés 4.0* stratégiája;

- törvényi szinten: szakképzési, köznevelési, felsőoktatási, foglalkoztatási törvények;
- töredezett szolgáltatási rendszer (pedagógiai szakszolgálatok, szakképzési centrumok, kormányhivatalok, közmunkások képzése, megváltozott munkaképességűek stb.)
- szakemberképzés (pályaeorientációs tanárképzés, humánérőforrás-tanácsadó MA képzés és egyes tanfolyamok).

Ezen területek többségével a szerzők, illetve a Pályaeorientációs Szakosztály korábban már foglalkoztak: *Borbély-Pecze, Juhász és Gyöngyösi* e lap hasábjain 2013-ban áttekintette a közoktatási pályaeorientáció helyzetét, szakpolitikai vonatkozásait, törvényi szabályozását¹⁴ – a jogszabályok az azóta eltelt idő alatt nem változtak. 2016-ban szakosztályi állásfoglalásban foglalkoztunk azzal a kérdéskörrel, hogy a pályaeorientációnak hogyan kell szerepelnie a Nemzeti Alaptantervben;¹⁵ ennek alapján 2018-ban újabb állásfoglalásban tekintettük át pályaeorientációs szempontból a NAT-tervezetet.¹⁶ A szolgáltatások kérdéskörével és a GINOP projektekkal konferenciaszekcióban foglalkoztunk.¹⁷

¹² Hárs Ágnes és Tóth Gábor (2009): *A pályaeorientáció/karriertanácsadás hatékonyságának és költségfordításainak vizsgálata gazdasági szempontból*. KOPINT-TÁRKI (Megrendelő: Nemzeti Pályaeorientációs Tanács). Letöltés: http://eletpalya.munka.hu/c/document_library/get_file?uuid=5d5834f8-0ef0-45c7-943e-9aea68a576c6&groupId=10418 (2019. 10. 01.); illetve Lisznyai Sándor, Ritoók Magda és Vajda Zsuzsa (2009): *A lifelong guidance, azaz az életbsszig tartó életvezetési és pályatanácsadás indikátorai* (megrendelő: Nemzeti Pályaeorientációs Tanács). Letöltés: http://eletpalya.munka.hu/c/document_library/get_file?uuid=ea205ec8-dd44-40f1-9921-41ae4ea26aff&groupId=10418 (2019. 10. 01.)

¹³ A következő hét éves források jelen állapot szerint cca. 30%-kal csökkenek majd Magyarország esetében; a fejlesztési ügynökség szerepkörében is eljáró Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) feladata az új Operatív Program kereteinek kialakítása.

¹⁴ Borbély-Pecze Tibor Bors, Gyöngyösi Katalin és Juhász Ágnes: Az életút-támogató pályaeorientáció a köznevelésben. *Új Pedagógiai Szemle*, 2013/5–6. sz. Letöltés: <https://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/az-életut-tamogato-palyaeorientacio-a-koznevelésben-1-resz-0> (2019. 10. 01.)

¹⁵ *A Magyar Pedagógiai Társaság Pályaeorientációs Szakosztályának állásfoglalása a NAT felülvizsgálata kapcsán 2016–2017*. Letöltés: <http://pedagogiai-tarsasag.hu/magyar-pedagogiai-tarsasag-palyaeorientacios-szakosztalyanak-allasfoglalasa-a-nat-felulvizsgálata-kapcsan-2016-2017/>

¹⁶ *A NAT tervezet véleményezése pályaeorientációs szempontból. Készítette: A Magyar Pedagógiai Társaság Pályaeorientációs Szakosztálya* (2018). Letöltés: <http://pedagogiai-tarsasag.hu/szakosztalyunk-velemeneyezte-a-nat-tervezetet> (2019. 10. 01.)

¹⁷ Borbély-Pecze Tibor Bors és Juhász Ágnes (2018): Szakképzés és életpálya. *Opus et Educatio*, 5. 3. sz.

Cikkünkben a *Szakképzés 4.0* stratégia pályaorientációra/pályaválasztásra vonatkozó elemeit tekintjük át, azok kapcsán fejtjük ki szakmai álláspontunkat.

A PÁLYAORIENTÁCIÓ ÉRTELMEZÉSE, FELADATA

Az általánosan elfogadott¹⁸ definíció szerint „*az élethosszig tartó pályaorientáció (Lifelong guidance) olyan tevékenységek összessége, amelyek bármilyen korosztályhoz tartozó állampolgárok számára, életük bármely pontján lehetővé teszik, hogy felmérjék képességeiket, érdeklődésüket, és erősítsék önismeretüket; hogy észszerű oktatási, képzési és foglalkoztatási döntéseket hozzanak; valamint, hogy tudják menedzselni egyéni életútjukat a tanulás, munka és egyéb olyan területeken, ahol ezeket a képességeket és kompetenciákat sajátít-hatják el vagy használhatják.*”¹⁹

Nálunk a gyakorlatban *mind a célcsoportok, mind a célok tekintetében ennél sokkal szűkebb feladatot* szánnak a pályaorientációnak: elsősorban a továbbtanulási döntés előkészítését, kisebb mértékben a szakképzeten, esetleg elhelyezkedni nem tudó felnőttek szakmaválasztásának segítését. A folyamatosság igénye legfeljebb abban jelenik meg, hogy célszerűnek tartják a nyolcadik osztály helyett a hetedikre, esetleg a hatodikra is kiterjeszteni a pályaorientációt.

Ez a szemlélet jelenik meg a szakképzési stratégiában is, amely szerint „A pályaorientáció elsősorban a pálya-, szakma- és iskolaválasztás előtt álló, elsősorban általános iskolás tanulókat és a szakképzettséggel nem rendelkező fiatalokat segíti a szakmaválasztásban” (*Szakképzés 4.0*, 60 o.).

A szűkítő értelmezés elkerülése érdekében érdemes volna a pályaorientációval kapcsolatban *az életpálya-építés vagy életpálya-menedzselés, esetleg pályafutás-vezetés fogalmakat is használni*. Tehát például egy koncepcióban, stratégiában, tartalom szabályozó dokumentumban a „pályaorientáció, életpálya-építés” vagy

a „pályaorientáció, életpálya-menedzselés (esetleg a pályafutás-vezetés)” fogalompárokat szerepeltetni. Így egy évtizeden belül reményeink szerint ki is kophatna a pályaorientáció megnevezés, amelyet negyedszázada a már

akkor is kerülendő pályaválasztás fogalom helyettesítése, oldása miatt kezdtek – jobb híján – használni, de soha nem övezte konszenzus. Sajnos, a nem ideális pályaorientáció kifejezés a közbeszédben még a pályaválasztás, pályaválasztási tanácsadás megnevezéseket sem szorította ki, holott ez a fogalom ma már tartalmatlan. Az iskoláskori, főleg az általános iskola utáni választás általában nem határozza meg az életpályát, csak kevés, főleg diplomához kapcsolódó foglalkozás van, amelyhez egy meghatározott területen szükséges továbbtanulni. A továbbtanulási döntéssel

nálunk a gyakorlatban mind a célcsoportok, mind a célok tekintetében ennél sokkal szűkebb feladatot szánnak a pályaorientációnak

¹⁸ Council of the European Union (2008): *Council Resolution on better integrating lifelong guidance into lifelong learning strategies*. Letöltés: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/educ/104236.pdf (2019. 10. 01.); Council of the European Union (2008): *Resolution of the Council and of the representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council on Strengthening Policies, Systems and Practices in the field of Guidance throughout life in Europe*. Letöltés: https://www.cedefop.europa.eu/files/954-att1-1-Council_Resolution_on_Guidance_280504-EN.pdf (2019. 10. 01.)

¹⁹ Forrás: <http://www.elgpn.eu/publications/browse-by-language/hungarian/az-europai-palyaorientacios-szakpolitikai-halozat-elgpn-szakszotara-elgpn-glossary/> (2019. 10. 01.)

kapcsolatban a szakma- és főként az iskola-választás a pontos kifejezés.

A stratégia – hasonlóan az MTMI területre koncentráló GINOP-EFOP projektekhez – a tanulóknak egy adott képzési területre vonzását tekinti pályorientációs célnak. A pályorientáció eredményességét azzal méri, hogy mennyire éri el a kívánatos célt, a szakképzésben tanulók arányának növelését. („A pályorientáció területén több szervezet dolgozik párhuzamosan, jelentős források felhasználásával, ám ez nem jelenik meg a beiskolázási eredményekben.” Szakképzés 4.0, 20 o.). A pályorientációs tevékenységnek azonban az igénybe vevők sikeres iskolai és hosszú távú munkapiaci pályafutását, s ezen keresztül a társadalom sikerességét kell szolgálnia. Ennek megfelelően a valamilyen irányba mutató, valamilyen – akár támogatható – irányt elkötelezett tanácsadói, marketingtevékenységet nem nevezhetjük pályorientációnak.

„A LEGJOBB DÖNTÉS”

A Szakképzés 4.0 megfogalmazása szerint „A pályorientáció célja meggyőzni az érintetteket, hogy minden fiatal számára létezik a képességeihez legjobban illeszkedő pálya, aminek az eléréséhez a szakmai képzés valós alternatíva, jó döntés.” (Szakképzés 4.0, 60. o.)

Az ideális pálya és az ennek megtalálását lehetővé tevő pályorientáció illúziója

sokak fejében él. Ebből a feltételezésből következik az a megközelítés, hogy az iskola- és szakmaváltás igénye, a motiválatlanság miatti lemorzsolódás elkerülhető lenne a megfelelő pályorientációval. Ebben az ideális rendszerben kiemelkedő szerepe lenne a fiatalok képességei – esetleg érdeklődése, értékrendszere – mérésének.

Természetesen nem vitatjuk, hogy a pályorientációnak fontos szerepe van abban, hogy a tanulókat minél kevesebb csalódás

a valamilyen irányba mutató tanácsadói, marketingtevékenységet nem nevezhetjük pályorientációnak

érje iskola- és szakmaválasztásuk után.²⁰ Azonban sem az nem igaz, hogy létezik a képességekhez legjobban illeszkedő pálya, sem az, hogy a megfelelő előkészítés szükségtelenné teszi a későbbi váltást (ráadásul azt sem fogadhatjuk el,

hogy a pályorientáció célja a bármiről való meggyőzés lenne).

Mint már a bevezetőben kifejtettük – és amint mindennapi tapasztalataink is mutatják –, napjainkban a szakma- és pályaváltás természetes, az egyszeri pályaválasztást felváltotta a folyamatos pályakonstrukció, sok váltással. Kevés a csak egy adott alapképesítéssel betölthető foglalkozás. A képességek, a megszerzett kompetenciák számos területen hasznosíthatók, azonos képességekkel – sőt még azonos értékrenddel, érdeklődéssel is – rengeteg fajta pályafutás, pályakonstrukciós lehetőség választható.

Különösen nem igaz az állítás a 14 éves korban választásra kényszerülő, pályaválasztási érettséggel még nem rendelkező gyerekek esetén. Rókusfalvy 1969-es megfogalmazása²¹ nyomán pályaválasztási érett-

²⁰ A nemrég elhunyt Vekerdy Tamás *Belső szabadság; Elég jó szülő – elég jó gyerek* c. könyvében (2017) írt az „elég jó szülő” és az „elég jó gyerek” fogalmáról. Úgy véljük, jó vagy tökéletes pályaválasztási döntés ugyanolyan eséllyel lehetséges, mint a tökéletes szülő szerep. Egy folyamatosan alakuló munkapiacon nincsenek tökéletes és megfelelő mennyiségű pályainformáción nyugvó döntések, csak „elég jó pályadöntések” vannak.

²¹ Rókusfalvy Pál (1969): *Pályaválasztás, pályaválasztási érettség*. Tankönyvkiadó, Budapest, 279.

ségnek az egész személyiség olyan fejlettségi fokát tekintjük, amely lehetővé teszi a megfelelő pálya adekvát választását, másrészt biztosítja a szakmai képzésnek legalább minimális sikerét, és felébreszti a tanulóban a szakmai beilleszkedésre való tartós törekvést. A pályaérettség a személyiség olyan fejlettségi állapota, amely valószínűvé teszi a meghatározott pályán az eredményes működést, míg a pályaalkalmasság az egyén és a pálya potenciális megfelelést jelenti.²² A 14 éves fiatalok életkori sajátosságai alapján általában sem pályaválasztási, sem pályaérettséggel nem rendelkeznek – az általános iskola nem is tesz semmit ennek kialakítása érdekében.

Az ideális pálya meghatározhatóságából következő, gyakori tévhit, hogy a legértékesebb pályatanácsadás a képességfelmérés és az ennek alapján történő javaslatétel. A szakképzési stratégiában a képességmérés hiányának nagy szerepet tulajdonítanak a szakképzési sikertelenségben („Kevesen veszik igénybe a pályatanácsadást, a döntésnek nem az van a központjában, hogy mihez van adottsága a gyerekeknek.” és „Nem történik készség- és kompetenciamérés, és ehhez kapcsolódó javaslat, tanácsadás.” – Szakképzés 4.0). Az elképzelések között szerepel egy kötelező nyolcadik osztályos online képességmérés bevezetése, amelynek alapján a tanulóknak konkrét továbbtanulási javaslatok tehetőek.

A képességmérés azonban csak egy tétel a pályatanácsadás eszköztárában, nem helyén való kezelése – különösen gyermekek esetén – komoly károkat okozhat. A tizenéves gyermekek személyisége még kialakulóban van, egy esetleges mérés pillanatában még

senki sem tudhatja, hogy hová lesz képes fejlődni. Emellett a tanulási motivációban és ezen keresztül a lemorzsolódás megakadályozásában sokkal nagyobb szerepe van az érdeklődésnek, az értékeknek, mint a „mérni” kívánt kompetenciáknak, amelyek képességeknek tűnnek. Ha van érdeklődés és motiváció, akkor a képességek és kompetenciák fejleszthetők. A képességek mérése legfeljebb tájékoztató jellegű lehet.

A képességek, érdeklődés, munkaérték, tájékozottság stb. felmérésére szolgáló online eszközök segítséget jelenthetnek a tájé-

kozódásban, az önismeret fejlesztésében, a fejlesztési célok kitűzésében. Tisztában kell lenni azonban megbízhatóságuk gyakran jelentős korlátaival, azzal, hogy kiknek készültek, hogy milyen célra, milyen

felkészültséggel, milyen asszisztenciával használhatók. Az egyszeri, előkészítetlen, nem kellően definiált céllal, szakértő segítség nélkül végzett mérések csökkenthetik a gyermekek és a családok önbizalmát, hibás „beskatulázáshoz” vezethetnek.

nem helyén való kezelése – különösen gyermekek esetén – komoly károkat okozhat

ÉLETÚT-TÁMOGATÓ PÁLYA-ORIENTÁCIÓ A KÖZOKTATÁSBAN

A közoktatási/köznevelési rendszerben a pályaorientáció, életpálya-építés legfontosabb összetevője azon kompetenciák fejlesztése kell, hogy legyen, amelyek megalapozottabb pályafutás-vezetéshez, pályarugalmassághoz segítik a diákokat. Ehhez képest csak másodlagos – de szintén fontos – a munkaerőpiacról, egyes foglalkozásokról

²² Ld. pl. itt: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_Tervezesi_modellek/ch03.html (2019. 10. 01.)

való, illetve a pillanatnyi gazdasági igényeket bemutató tájékozottság növelése.

A *középfokú iskola és ágazatszakma, illetve az érettségi utáni továbbtanulási lehetőségek* közötti választás elősegítése a fenti, alsó tagozattól folyamatosan megvalósítandó tevékenységeken – vagyis a döntési kompetencia és az önismeret fejlesztésén, a munkaerőpiac és a foglalkozási pályák alapinformációinak

és a lehetséges képzési utaknak a megismertetésén – túl elsősorban arra kell hogy koncentráljon, hogy az érintettek (a diákok és szüleik) *hozzáférjenek az információforrásokhoz* – iskolákról, szakmákról, foglalkozásokról, képzési utakról, támogatásokról és legfőképpen az egyes szakmákkal járó életmódokról. Hozzáférjenek a pályaaorientációs portálokhoz és eseményekhez (nyílt napok, bemutatók, kipróbálási lehetőségek stb.), továbbá *lehetőségük legyen hozzáférni tanácsadókkal konzultálni* döntésük előtt. Nagyon fontos annak bemutatása is, hogy a *választások milyen további döntési lehetőségeket és kényszereket jelentenek a tanulási pályán*.

A *pályaaorientáció a szakképző intézményekből sem hiányozhat*. Amellett, hogy a teljes képzés során erősíteni kell az életpálya-építési kompetenciákat, a szakképzés során is megjelennek olyan *döntési pontok* – ágazaton belüli szakmaválasztás, gyakorlati hely választása, továbbtanulási döntés, esetleg ágazatváltás, iskolatípus-váltás igénye –, ahol a tanulóknak tanácsadásra van szükségük.

A SIKERES PÁLYAORIENTÁCIÓ FELTÉTELRENDSZERE

A pályaaorientáció gyakorlatban jelentkező problémái közül az érintettek elsősorban a koordináció hiányát szokták kiemelni – említi ezt a stratégia is. Az összehangolatlanság leglátványosabb jele, amire a tanárok is panaszkodnak, a pályaválasztási programdömping. A párhuzamoságok megakadályozására megyei és országos szinten is történtek lépések – az *összehangolás azonban túl kellene hogy mutasson a programnapta-egyeztetésén*. Meg kell tervezni a minden állampolgárt elérni képes *pályaaorientáció rendszerét*, pontosan meg kell határozni az egyes szereplők feladatkörét, kompetenciahatárait, és biztosítani kell, hogy mind a fiatalok, mind a felnőttek egyszerűen és biztosan hozzájussanak a számukra szükséges, rendelkezésre álló szolgáltatásokhoz. A pályaaorientációs szolgáltatásoknak pedagógiai értelemben meg kell haladniuk az egykori információnyújtás, a kampányszerű és tömeges tájékoztatás formáit.

Meg kell tervezni a minden állampolgárt elérni képes *pályaaorientáció rendszerét*, pontosan meg kell határozni az egyes szereplők feladatkörét, kompetenciahatárait, és biztosítani kell, hogy mind a fiatalok, mind a felnőttek egyszerűen és biztosan hozzájussanak a számukra szükséges, rendelkezésre álló szolgáltatásokhoz. A pályaaorientációs szolgáltatásoknak pedagógiai értelemben meg kell haladniuk az egykori információnyújtás, a kampányszerű és tömeges tájékoztatás formáit.

A szereplők közé érdemes beemelni a diákokat is, és megerősíteni a *peer-counselling-et, a kortárs segítséget*; akár a kötelező 50 órás gimnáziumi közösségi szolgálat kínálatában is hangsúlyos mértékben szerepelhetne ez a tartalom. (Erre a stratégiában szereplő „Példakép program” is utal.)

Különösen fontos a szereplők együttműködésével a *pályaaorientációt szolgáló, a köz- és felsőoktatási, szak- és felnőttképzési lehetőségekre, szakképesítésekre, foglalkozások-*

hogy a választások
milyen további döntési
lehetőségeket és
kényszereket jelentenek a
tanulási pályán

ra, munkaerőpiaci tényekre és várakozásokra vonatkozó minél teljesebb körű és megfelelő mélységű komplex adatbázis,²³ tájékoztatást, orientálást biztosító és az adatok közötti sokszempontú, összetett keresést lehetővé tevő információs rendszer és az annak elérését biztosító, önismereti kérdőíveket és tanácsadó szolgáltatásokat nyújtó portál létrehozása, folyamatos karbantartása, ismertté tétele.

E feltételeknek megfelelő rendszer jelenleg nem áll rendelkezésre. Ugyan 2010 óta létezik Nemzeti Pályaorientációs Portál – az első verzió <http://eletpalya.munka.hu>, a második <http://palyaorientacio.munka.hu> címen érhető el –, azonban elkészülte után egyik verzió sem frissült, így az információk nagy része ma már használhatatlan.

A karbantartás hiánya miatt sok funkció nem, vagy hibásan működik. Emellett egyik verzió sem tette lehetővé a képzési lehetőségek teljes spektrumának a megismerését, kereshetőségét, nem segítette komplex módon a képzésválasztást, nem tartalmazott munkaerőpiaci előrejelzést. A közelmúltban elkészült, <http://palyaorientacio.nive.hu> címen elérhető harmadik verzióban egyáltalán nincsenek sem kereshető adatbázisok, sem önismertető segítő kérdőívek, a portál az általános tudnivalók mellett csak hírekről, eseményekről tudósít, és linkekkel tesz elérhetővé különböző, egymással nem összehangolt információs oldalakat. A többi hivatalos portál (pl. a szakkepzes.ikk.hu) vagy az

Oktatási Hivatalnál készülő új portál) csak egy-egy területre – az MTMI szakmákra²⁴, a szakképzésre – koncentrál.²⁵

A továbbtanulásban érintett osztályfőnökök továbbképzésének arra kellene koncentrálnia, hogy az információs lehetőségeket, adatbázisokat, tájékoztató, érzékenyítő eseményeket megismertesse, a potenciális segítő intézményeket bemutassa.

Hiába jó azonban a koordináció, hiába hoznak létre eszközöket és alakálnak anyagi forrásokat, *egy megfelelően működő rendszerhez megfelelően képzett humán erőforrásra van szükség.* Ez jelenleg a rendszer semelyik pontján nem áll rendelkezésre.

Az általános iskolai tanároknak a stratégia felrója, hogy „nem támogatják a szakképzésbe

lépést, nem megfelelő szintű és elkötelezettségű a szakképzés irányába mutató pályaorientáció” (Szakképzés 4.0, 20. o.). Bár – mint a korábbiakban kifejtettük – a pályaorientáció nem irányulhat egy adott, előre meghatározott célra, az valóban létező probléma, hogy a tanároknak – az általános iskolaiak mellett a gimnáziumiaknak és a kollégiumi nevelőknek – kevés és hiányos az ismeretük a szakképzésről, a szakmákról, foglalkozásokról. Általában semmilyen más pályaorientációs ismerettel sem rendelkeznek, hiszen a hazai tanárképzésben mindenki úgy szerez pedagógusdiplomát, *hogy egyetlen kreditet sem teljesít, amely pályaorientációról szólna.*

mindenki úgy szerez pedagógusdiplomát, hogy egyetlen kreditet sem teljesít, amely pályaorientációról szólna

²³ Egy ilyen, folyamatosan frissülő adatbázis koncepcióját vázoltuk fel jelenleg nyilvánosan nem elérhető tanulmányunkban: Bakó Tamás, Borbély-Peczé Tibor Bors, Juhász Ágnes, Kovács Tibor, Sum István, Koltai Vera, Simon Dávid: *A magyar digitális munkaerőpiac helyzetelemzésének, valamint a digitális és hagyományos munkaerőpiac nyomán követésére és előrejelzésére szolgáló rendszer koncepciójának kidolgozása.* Digitális Pedagógiai Módszertani Központ, 2018

²⁴ Az MTMI jelentése: matematikai, természettudományos, műszaki, informatikai. (A szerk.)

²⁵ A <http://felvi.hu> portál a felsőoktatás területén nagyjából megfelel a felsorolt követelményeknek – de nem biztosítja a különböző képzés- és végzettségűpusok komplex áttekintésének lehetőségét.

Pályaorientációs tanári *szakirányú továbbképzésre* csak önköltségesen van lehetőség, és ezen a képzésen igen kevesen vesznek részt. Így az iskolák döntő többségében egyáltalán nincs pályaorientációhoz értő szakember. Így hiába sikerülne az a terv, hogy az általános iskolákba visszahozzák a „pályaválasztási felelős” feladatkört, ha nincs, aki rendelkezne az ehhez szükséges kompetenciákkal, a feladatra mégis vállalkozó személy pedig külső segítségre nem számíthat.

Az általános iskolák és gimnáziumok tanulóinak és tanárainak pályaorientációs területen a *pedagógiai szakszolgáltatásoknak* kellene segítséget, szolgáltatásokat nyújtani, azonban a szakszolgáltatások pályaorientációs kapacitása kicsi. Csak azért látszik elégségesnek, mert az általános iskolák csak a problémásnak látott tanulókat küldik oda. A szakszolgáltatások eszközkészlete részben elavult. Meghatározó a csoportos „mérés”, tesztlapkitöltés, amihez később kapcsolódik „eredmény”. Legtöbbször egyszeri alkalom alapján kapnak a tanulók „tanácsot”. Ráadásul a szakszolgáltatások pályaorientációs munkatársai sokszor nem is rendelkeznek a feladatnak megfelelő végzettséggel.

A szakképzésben ugyan minden centrumban várható ún. *kapcsolati munkatárs* alkalmazása, akiknek feladatai közé tartozik a pályaorientációs tevékenység koordinálása, azonban kérdés, hogy ezek a munkatársak milyen képzettséggel rendelkeznek, és mennyi időt tudnak pályaorientációs tevékenységre fordítani. Ráadásul feladataik között nem szerepel a már szakképzésben levőkkel való foglalkozás.

A *felnőttek körében folytatandó tanácsadást lehetetlenné teszi, hogy megszűnt a munkavállalási tanácsadó képzés*, először

önálló szakként, majd szakirányként is. Jelenleg csak HR-es mesterképzés keretében lehet tanácsadói ismereteket szerezni. Ez az iskolai pályaorientáció lehetőségét is szűkíti, hiszen korábban a foglalkoztatási szolgálat és az iskolák együttműködése keretében a munkavállalási tanácsadók az iskolákban is fejtek ki pályaorientációs tevékenységet.

A KÉPZÉSI RENDSZER PÁLYAORIENTÁCIÓS VONATKOZÁSAI

Egy, az egyének és a társadalom szempontjából hatékony képzési rendszerben nemcsak a pályaorientációs tevékenységnek kell megfelelőnek lennie: a pályaorientációs/

életpálya-építési szempontoknak magában a képzési rendszerben is érvényesülniük kell.

A nemzetközi szervezetek, fórumok előrejelzései (pl. WEF: Világgazdasági Fórum)

arra utalnak, hogy a globális versenyben azok az országok maradnak elől, amelyek a humántőke-beruházásban képesek a széles, minden polgár számára elérhető *alapképességeket* megerősíteni, valamint megfelelő, rugalmas, átjárható, az állampolgár oldaláról tervezhető (pl. egyéni képzési számlák) *felnőttképzési rendszerek* kialakításával, karbantartásával és finanszírozásával tudják biztosítani a változásokhoz való igazodást.

Bár a szakképzés önmagában nem lehet képes a közoktatási rendszerben meglévő problémák – az alapképességek sokaknál megjelenő hiányosságai, a családi háttér pályafutást meghatározó szerepe, a korai szelekció negatív hatásai – orvoslására, a *Szakképzés 4.0* egyértelmű, bár nem elégséges előrelépést jelent ebbe az irányba.

megszűnt a munkavállalási tanácsadó képzés, először önálló szakként, majd szakirányként is

A stratégia az utóbbi években hangsúlyozott célokkal ellentétben – amely az iskola feladataként jelölte meg a pillanatnyi igényeknek megfelelő, azonnal alkalmazható szaktudás megszerzését – a speciális, illetve aktuálisan szükséges ismeretek átadását a felnőttképzés feladatának mondja. Az iskolai képzésben szükségesnek tartja mind az alapkészségek, mind a szakmai kompetenciák esetén a széles alapozást, amire építve lehetséges az élethosszig tartó tanulás. Ezt a szemléletet tükrözi a szakképesítés-lista átalakítása is.

A stratégiában megjelenik az alapkészségek, digitális készségek fejlesztésére irányuló törekvés – kérdés azonban, hogy a változatlanul három éves szakképzésben erre lesz-e valós lehetőség.

A stratégia deklarálja a felnőttképzési rendszer rugalmasabbá tételének szükségességét, és intézkedéseket is megjelöl ennek érdekében. Nem – illetve csak szűk körben – változik azonban az a pályaorientációs szempontból szomorú tény, hogy a tanulók *14 éves korukban, tehát pályaválasztási érettség hiányában iskolatípus- és szakma-, vagy legalábbis szakterület-választásra kényszerülnek*. Bár vannak a stratégiában a korai szakmaválasztási kényszer enyhítésére szolgáló elemek – orientációs évfolyam lehetősége, ágazati alapozás, gimnáziumi érettségi utáni szakképzés támogatása –, említés szintjén sem vetődik fel *az általános képzés meghosszabbítása, és a stratégia egyértelmű törekvése a 14 éves korban szakképzést választók számának növelése, az általános – gimnáziumi – képzés rovására*. Ez annak ellenére így van, hogy a *Szakképzés 4.0* maga is sok érvet fogalmaz meg amellett, hogy *indokolt lenne a felnőttképzést*

fejleszteni a korai iskolaválasztási kényszer helyett (pl.: „A képzési trendekből az is kiolvasható, hogy míg a szakképzés alacsony társadalmi presztízse miatt az általános iskolai korosztály számára kevésbé vonzó, ez a felnőttkorban megfordul, és egyre jobban cél lesz egy „jó” szakma elsajátítása. Ugyancsak megfigyelhető, hogy vannak olyan szakmák, amelyek kifejezetten felnőttkorban váltanak csak ki érdeklődést, pusztán életkori sajátosságokból adódóan.” *Szakképzés 4.0*, 25. oldal).

A korai választási kényszer mellett az *átjárhatóság, a rugalmasság, a beszámíthatóság alapszempontra kell, hogy legyen* mind a szakképesítések, szakmai végzettségek, mind a képzési rendszer küszöbön álló átalakításakor. El kell érni az egykori Pályaválasztási Intézet névadójá-

nak, Mérei Ferencnek 77 éve korszerűnek tekintett azon igényét, hogy [a struktúra] „legalább a tanoncidő első felében lehetővé teszi a pályaváltoztatást”.²⁶ A 16–17 éves korig alanyi jogon való, évvésztés nélküli pályamódosítás lehetőségét azért is szükséges lenne biztosítani, mert évtizedek óta konszenzus van a szakmában abban, hogy *az ennél korábban hozott, bármilyen jól előkészített döntések egy része menet közben megkérdőjeleződik*. Ez a lehetőség nemcsak a diákok és családok érdeke, hanem az iskoláé (nem kell a kényszerpályán lévő, motiválatlan diákkal küszködni, vagy beletörödni a lemorzsolódásba, elveszíteni a tanulót), valamint a munkaadóké is (hiszen egy képzést motiválatlanul végigcsináló vagy lemorzsolódott fiatal kevésbé értékes munkaerő).

A Szakképzés 4.0 fontos pozitívuma, hogy az átjárhatóság fontosságát ismét

nem kell a kényszerpályán lévő, motiválatlan diákkal küszködni

²⁶ Mérei Ferenc (1942): *A pályaválasztás lélektana*. Unitas, Budapest.

hangsúlyozza, bár konkrétan még kevés lehetőségre (elsősorban a 9. évfolyam utáni váltásokra) vonatkoztatja.

Az átjárhatóságot szolgálja az ágazati alapozás, az ágazati alapvizsga és a 9–10. évfolyamos gimnáziumi és technikum tantervek tervezett összehangolása. Átgondolt intézkedésekre van azonban szükség annak érdekében, hogy az elméletben lehetséges iskolatípus- és szakmaváltás valós lehetőséggé váljon. Biztosítani kell az ágazatok közötti váltás lehetőségét, az orientációs évfolyam rendszerbe emelését. Hosszabb távon a 14 éves korú választási kényszert is meg kellene szüntetni.

Megjelenik a tervek között egy, *a választás korrekcióját megnehezítő elem* is: megszűnik az a lehetőség, hogy azok a technikum tanuló, akik nem kívánják – és nyilván nem is fognak – az adott területen elhelyezkedni, továbbtanulni, *a 12. évfolyam végén leérettségizzenek, és elképzelésüknek megfelelő pályát válasszanak*. Ezt az elképzelést a fenti érvek mellett azért is korrigálni lenne szükséges, mivel a preferenciáikban még bizonytalan tanuló számára így nem lesz megfelelő alternatíva a technikum továbbtanulás választása.

HOGYAN TOVÁBB?

Ember és pálya megfelelése soha nem volt olyan összetett, mint az Ipar 4.0 világában.²⁷ Nem pusztán azért összetettebb ez a kapcsolat, mert folyamatos technológiai forradalmat élünk meg, melynek során az

egyes munkakörök és foglalkozások tartalma átalakul, hanem azért, mert jelentős tömegek dolgoznak olyan munkakörökben, amelyek a klasszikus 20. századi szakképzés fogalmaival nem írhatók le.

Amennyiben ezen munkaaljakokat elemezzük, azt

találjuk, hogy nincs egyetlen olyan Szakmai és Vizsgakövetelmény (SZVK), amelynek a tartalma jelentős mértékben lefedné a munkaköröket, van, hogy egy-egy munkakör feladatai sok, nagyon eltérő szakképzési SZVK-iból állnak össze. Ez a jelenség új ember–pálya, illetve ember–munkakör, sőt ember–(ideiglenes) feladatkör megfeleltetést feltételez, amelyeket egy életpálya során számos alkalommal újra kell gondolni. Kérdés, hogy az új szakképzési stratégia, a készülő új szakképzési és felnőttképzési törvények, valamint az új Országos Képzési Jegyzék (OKJ) rugalmasabbá teszik-e ezt a kapcsolatot, egyszersmind elegendő kompetenciát adnak-e a fiatal szakmunkások, technikusok kezébe ahhoz, hogy egy teljes életpályán át tartó pályaaljakalmazkodásra váljanak képessé.

jelentős tömegek dolgoznak olyan munkakörökben, amelyek a klasszikus 20. századi szakképzés fogalmaival nem írhatók le

²⁷ Borbély-Pecze Tibor Bors (2019): The changing relationship between people and their job – the validity of career information. *British Journal of Guidance & Counselling*. Letöltés: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03069885.2019.1621264> (2019. 10. 01.)